

Ірина Ізарова

доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри нотаріального
та виконавчого провадження і адвокатури
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)
irina.izarova@gmail.com

Вігіта Вебрайте

PhD, асистент професора кафедри приватного права
Вільнюського університету
(м. Вільнюс, Литва)
vigitivebraite@gmail.com

Радослав Флейшар

Dr. Habil.,
завідувач кафедри цивільного процесу
Ягеллонського університету
(м. Краків, Польща)
radoslawflejszar@gmail.com

УДК 347.91

CASE MANAGEMENT У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПОРІВНЯЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ЛИТВИ, ПОЛЬЩІ Й УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ. У статті порушуються актуальні проблеми застосування принципу *case management*, що став новим інструментом удосконалення цивільного судочинства та забезпечення ефективного розгляду справ судом.

Введений під час реформи цивільного процесу Великої Британії *case management* впродовж останніх двадцяти років залишається чи не найбільш топовим питанням наукових дискусій та невід'ємним елементом сучасних реформ цивільного

© Ірина Ізарова, Вігіта Вебрайте, Радослав Флейшар, 2018

процесуального права в різних державах Європи. Водночас він став основою для підготовки відповідної частини Європейських правил цивільного процесу *ELI-Unidroit*, а саме правил, що регулюють роль судді та сторін (а також їх адвокатів).

Запозичення ефективних інститутів судочинства з країн різних правових систем, їх традицій здійснення правосуддя є доволі складним процесом, який, щоб досягти бажаних результатів, має відбуватися комплексно. Принципи права становлять фундамент, на якому розбудовується ціла система правил регулювання відносин, у цьому разі між судом та учасниками процесу. Отже, сукупність факторів зумовлюють та визначають особливості його втілення в конкретному національному законодавстві, які спробуємо висвітлити, зокрема, на прикладі Литви, Польщі та України.

Case management відображає новий підхід до розподілу ролей суду та сторін справи, що виражається і в положеннях законодавства щодо організації та обрання порядку її розгляду, розподілу повноважень і визначення процесуальних дій сторін із підготовки до розгляду та щодо доказування у справі, встановлення процесуальних строків і дат проведення судових засідань у справі. З огляду на це проаналізовано проект закону щодо проведення попередніх нарад з організації розгляду справи, в яких зазначений підхід знайшов подальший розвиток (Польща), а також досліджено природу такого повноваження суду, як роз'яснення прав сторін, виходячи із засад *case management* за законодавством Литви. Визначено, які елементи *case management* було запроваджено в цивільне процесуальне законодавство України під час реформ, та проведено їх аналіз.

Висновки, зроблені на підставі дослідження, дають змогу з'ясувати перспективи забезпечення ефективності судочинства та подальшого розвитку принципу *case management* у східно-європейських країнах.

Ключові слова: цивільне судочинство; суд; сторони процесу; організація розгляду справи судом; ефективність судочинства.

Модернізація цивільного судочинства більшості сучасних європейських країн спрямована на забезпечення права на справедливий судовий розгляд справи та ефективний захист прав. Досвід змін Правил цивільного процесу Великої Британії засвідчив, що підвищення доступності правосуддя може відбуватися шляхом зменшення судових витрат і спрощення правил судочинства¹.

Перерозподіл обов'язків сторін і суду відобразив новий баланс змагальних та диспозитивних засад судочинства – за судом залишили повноваження контролю за організацією розгляду справи, зокрема: вибору процедури розгляду справи; встановлення реальних строків вчинення процесуальних дій тощо. Дослідження смислового значення тер-

¹ H Woolf, 'Access to Justice, Interim Report' (Lord Chancellor's Department June, 1995) <https://e-l.unifi.it/pluginfile.php/457346/mod_resource/content/1/Access%20to%20Justice%20Final%20Report.pdf> accessed 1 September 2018; H Woolf, 'Access to Justice, Final Report' (H. M. Stationery Office, 1996) <https://e-l.unifi.it/pluginfile.php/457346/mod_resource/content/1/Access%20to%20Justice%20Final%20Report.pdf> accessed 1 September 2018; John Sorabji, *English Civil Justice after the Woolf and Jackson Reforms: A Critical Analysis* (CUP 2014) 284.

міна “*case management*” дало можливість перекласти його як “організація розгляду справи” судом². Але разом із цим слід враховувати усталену традицію вживання *case management* як юридичного терміна (див. праці К. Ван Рее, А. Узелаца, В. Некрошюса та ін.).

При цьому в Європейському Союзі досі не вироблено єдиного підходу до питання про судовий контроль за процесом: основними трендами реформ цивільного процесу серед держав-членів є забезпечення ефективності процесу завдяки наданню суддям відповідного рівня судового контролю, і це не притаманне системам так званого інквізиційного процесу. Водночас слід констатувати зовсім протилежні результати, що можна пов'язати, зокрема, з недостатністю суспільної довіри до суддів у постсоціалістичних країнах³.

У таких державах, як Литва, Польща та Україна, останніми роками запроваджено принцип *case management* у цивільному судочинстві, який реалізовується за допомогою більш широких повноважень суду щодо організації розгляду цивільних справ.

Case-management у цивільному процесі Литви

З часу набрання чинності Литовським цивільним процесуальним кодексом (далі – ЦПК Литви)⁴ у 2003 р. дискусії з приводу концепції *case management* у Литві та ролі суду в цивільному процесі тривають. ЦПК Литви підготовлено в дусі парадигми соціального цивільного процесу, тож у законодавстві було закріплено принципи пришвидшення процедури, співробітництва сторін та суду, процесуальної економії та ін. Так, відповідно до ст. 7 ЦПК Литви суд може превентивно вжити заходів, передбачених законом, для запобігання затягуванню розгляду справи, сподіваючись, що він відбудеться в одному судовому засіданні, якщо це не перешкоджає її належному вирішенню. Відповідно, суддя може доволі активно діяти в процесі судового розгляду цивільних справ і має чимало повноважень щодо його належної організації.

Згідно з ч. 1 ст. 159 ЦПК Литви суддя під час розгляду цивільних справ відповідальний за послідовне встановлення істотних обставин справи, вживає заходів щодо примирення сторін, а також усунення того, що не стосується справи. У статті 160 ЦПК Литви більш конкретно визначено, що суддя:

² І Ізарова та Е Сільвестрі, ‘Принцип *case management* в цивільному судочинстві: порівняльне дослідження законодавства Італії та України’ [2018] 1(106) Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка 19-23.

³ C H Van Rhee (ed), *Judicial Case Management and Efficiency in Civil Litigation. Ius Commune Europaeum* (Intersentia 2008).

⁴ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. 2002 m. vasario 28 d. Nr. IX-743 <https://www.e-tar.lt/rs/legalact/TAR.2E7C18F61454/format/ISO_PDF> accessed 1 September 2018.

- визначає, що участь сторони в судовому засіданні є обов'язковою;
- витребує докази, які не змогли отримати учасники справи;
- допитує учасників справи, призначає експертів або запрошує необхідних свідків до суду;
- збирає докази *ex officio* у випадках, визначених кодексом або іншими законами;
- визначає обставини, які необхідно довести в цій справі з метою її правильного вирішення;
- у випадках, коли суддя вважає, що сторона або третя особа не здатна відповідно захищати свої права, він може запропонувати залучити представника в процес та відкласти засідання на цій підставі.

Також передбачено заходи, яких суд може вжити проти порушників порядку проведення судових засідань (таких порушників попереджає головуючий у судовому засіданні від імені суду; якщо учасник справи нехтує таким попередженням, він може бути видалений із зали суду відповідно до правил проведення судового засідання на час його проведення або судові засідання у справі може бути відкладено).

Правилами *case management* охоплюються повноваження суду надавати роз'яснення, що виражається в обов'язку, зокрема, роз'яснити сторонам, які саме не встановлені або не доведені обставини справи мають бути доповнені додатковими доказами. У зв'язку з цим у Литві обговорювали питання, чи може суд звертати увагу сторін на те, які саме докази необхідно подати у справі⁵. Також є певна невизначеність у розумінні того, чи може суд вимагати доповнити матеріали справи, якщо вважає, що доказів, поданих стороною, недостатньо.

Питання про те, чи може суд належно виконувати такі свої повноваження в межах роз'яснення, доволі спірне. У будь-якому разі превалює думка, що суд має право (а не обов'язок) вживати відповідних заходів, якщо це необхідно для своєчасного та справедливого розгляду і вирішення справи. Але при цьому суд має бути впевнений у тому, що у справі з'ясовано всі можливі обставини.

Існують різні способи застосування судом правил *case management*, зокрема: поставити запитання сторонам спору, обговорити з ними фактичні обставини справи і правову оцінку відносин сторін, сприяти їх примиренню тощо.

Вважається, що суд виконав свої обов'язки, якщо з матеріалів справи ясно видно, що він вжив встановлених законом заходів для з'ясування обставин справи і доклав усіх зусиль до їх найкращого висвітлення. Суд

⁵ A Brazdeikis and V Nekrošius and R Simaitis and V Vėbraité, *Asmens teisės į civilinės bylos išnagrinėjimą per protingą laiką įgyvendinimo sąlygos* (Vilnius 2016) 32.

повинен завжди надавати необхідний час для того, щоб сторони розглянули його рекомендації та відреагували на них.

Верховний Суд Литви неодноразово підкреслював, що суд має повноваження допомагати сторонам спору з'ясувати дійсні обставини справи і визначити, на якій зі сторін лежить тягар доказування тих чи інших обставин, з метою забезпечення гнучкості відповідно до природи спору⁶.

Більшість правил *case management* якнайкраще реалізовується під час підготовчої стадії судочинства. Стадія підготовки до розгляду справи була піддана найбільшим змінам після набрання чинності ЦПК Литви у 2003 р. Цим Кодексом закріплено, що підготовка до судового розгляду справи в Литві може відбуватися в усній або письмовій формі.

Відповідно до ч. 7 ст. 225 ЦПК Литви після отримання відзивів та заяв від відповідача та третіх осіб або після спливу часу на їх подання суд визначає дату, місце та час проведення підготовчого судового засідання, а також повідомляє про це учасників справи, зазначаючи при цьому про наслідки неявки до підготовчого засідання, або постановляє ухвалу про проведення підготовки до судового розгляду в письмовому порядку, або призначення судового засідання, якщо у здійсненні підготовчих дій немає потреби.

Якість позовної заяви та відзивів на неї, природа (категорія) цивільної справи, можливості (або необхідність) адвоката взяти участь у засіданні, ймовірність примирення сторін спору, а також інші обставини впливають на вибір суду форми підготовки справи до розгляду, яка буде застосована в цьому випадку.

Зазвичай підготовка у вигляді подання документів може бути проведена у разі, якщо обидвох сторін представляють адвокати (помічники адвокатів) або це юридичні особи, інтереси яких представлені їхніми працівниками або відповідними особами, які мають вищу юридичну освіту. Якщо обидві сторони представлені адвокатами (особливо у господарських справах) суд може не проводити активної роботи, а тільки контролювати здійснення процесуальних дій у конкретній справі.

У справі, в якій можливе мирне врегулювання, або в якій законом встановлено обов'язок суду вжити заходів мирного врегулювання сторін, або в якій підготовча форма може привести до такого урегулювання, варто призначати та проводити судові засідання у справі.

Відповідно до ст. 229 ЦПК Литви тільки одне підготовче засідання може бути проведене і тільки у виняткових випадках або тоді, коли

⁶ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. 2017.02.28. Nuasmeninta nutartis byloje. Civilinė byla № 3K-3-43-916/2017 <<http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=5fdca650-1385-4518-b8ad-eb855b2458c3>> accessed 1 September 2018.

ймовірне мирне врегулювання спору між сторонами, суд може признати друге підготовче засідання, яке може бути проведене не пізніше ніж за 30 днів. Однією з найсуттєвіших проблем такого підготовчого засідання є, на жаль, відкладення судового засідання на підставі неявки сторін або подання ними нових доказів або клопотання про їх подання до суду, і суду та другій стороні, що бере участь у справі, необхідний додатковий час для ознайомлення з новими аспектами цивільної справи. Це означає, що на практиці не два, а значно більше підготовчих засідань проводиться, і суд не застосовує правила *case management* відповідним чином. У випадках, якщо додаткові дії для підготовки справи до судового розгляду вже не є необхідними, суд має право розпочати усне судове засідання і слухати справу по суті одразу після її підготовки. При цьому згода сторін не є необхідною.

Case management в Польщі

Згідно з положеннями чинного законодавства – після внесення змін до польського Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК Польщі)⁷, який набрав чинності 3 травня 2012 р.⁸ – відповідальність за належну організацію розгляду справи була передусім покладена на суддю, а також на сторони та учасників процесу. Відповідно до ст. 6 § 1 ЦПК Польщі суд повинен протидіяти будь-яким затримкам розгляду справи та забезпечити врегулювання на першому судовому засіданні, якщо це можливо, без шкоди для її вирішення. У статті 6 § 2 ЦПК Польщі наголошено, що сторони та учасники провадження зобов'язані без зволікання подавати всі докази та пояснення щодо фактів, з тим щоб провадження могло відбуватися максимально ефективно та швидко. Це зобов'язання сторін називається “тягарем організації провадження”⁹. Крім того, у випадках, коли врегулювання є можливим, суд повинен сприяти цьому, зокрема, закликаючи сторони до посередництва (ст. 10 ЦПК Польщі).

За загальним правилом, розгляд справи має відбуватися шляхом усного слухання (засідання у справі) (ст. 148 § 1 ЦПК Польщі). У виняткових випадках суд може розглянути справу в закритому засіданні. Якщо відповідач визнав цю вимогу, або якщо сторони подали всі свої

⁷ Kodeks postępowania cywilnego. Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. <<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19640430296/U/D19640296Lj.pdf>> accessed 1 September 2018.

⁸ Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw: Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy. <<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20112331381/T/D20111381L.pdf>> accessed 1 September 2018.

⁹ W Zukowski, ‘Ciężar wspierania postępowania w projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, przygotowanym przez Komisję Kodyfikacyjną Prawa Cywilnego’ in Krystian Markiewicz (ed), *Reforma postępowania cywilnego w świetle projektów Komisji Kodyfikacyjnej* (IUSTITIA 2011) 35.

клопотання та заяви щодо обставин справи й доказів, тоді засідання не є необхідним. У цьому випадку суд також досліджує докази в закритому засіданні (§ 1 та 2 ст. 148 ЦПК Польщі). Водночас не можна розглядати справу в закритому засіданні, якщо сторона подала клопотання про проведення судового засідання, додане до своєї першої процесуальної заяви (якщо відповідач не заперечив цю вимогу). Однак у непозовному провадженні, на відміну від позовного, засідання відбувається у випадках, передбачених законом, а в інших випадках його призначення залежить від розсуду суду. Проте, навіть якщо закон вимагає проведення засідання, суд може, не викликаючи заінтересованих осіб, відхилити заяву про його проведення, якщо з її змісту очевидна відсутність належних підстав для цього.

Відповідно до чинного законодавства, як правило, не проводиться підготовче засідання, яке передує розгляду справи по суті (за винятком провадження у справах, що пов'язані з трудовими відносинами та соціальним страхуванням). Дії, що передують розгляду справи та спрямовані на належну підготовку до нього, здійснюються суддею, який виконує функції голови департаменту суду, в якому розглядається справа (наприклад, цивільний департамент або господарський департамент). Цей суддя визначає дату засідання, повідомляє відповідача і роз'яснює йому наслідки вчинення процесуальних дій, які можуть або повинні бути вчинені, а також можливості залучення адвоката до справи (ст. 206 ЦПК Польщі). Суддя може до першого засідання у справі зобов'язати відповідача дати відповідь на позов, а також зобов'язати сторони подати додаткові заяви у справі, визначаючи порядок і строки їх подання, докази й обставини, які повинні бути пояснені. Під час подання матеріалів справи ці заяви подаються лише відповідно до вимог суду, викладених в ухвалі. Винятками є заяви щодо витребування доказів (§ 2 та 3 ст. 207 ЦПК Польщі). Заяви, подані під час розгляду справи без згоди суду, підлягають відхиленню. Кожна сторона повинна подати всі свої заяви щодо встановлення фактів та надати докази для їх підтвердження у своїй першій процесуальній заяві або в ухвалі суду про підготовку. Наслідки порушення цього зобов'язання полягають у тому, що суд може не враховувати заяви та докази, подані з порушенням строку. Суд відхиляє заяви і докази, подані з порушенням строку, якщо сторона не може підтвердити, що не повідомляла про них у позові, відзиві на позов, з поважних причин або що задоволення заяв і прийняття доказів не буде затягувати розгляд справи, або є інші виняткові обставини (§ 6 ст. 207 ЦПК Польщі).

Суддя, який виконує функції голови департаменту, до розгляду справи, залежно від обставин конкретної справи, на підставі позову та інших заяв видає ухвалу про підготовку засідання у справі, зокрема, про виклик сторін, свідків, експертів у засідання, вказує про надання доказів у справі (ст. 208 ЦПК Польщі). На засіданні суддя дає вказівки стороні, яка виступає в процесі без представника, роз'яснює їй наслідки вчинення процесуальних дій, зокрема пропущення строків, можливості мирного врегулювання спору (як шляхом мирної угоди, укладеної між сторонами, так і шляхом врегулювання спору). У суду є засоби для забезпечення належного провадження засідання. Так, суддя може накласти штраф або видалити учасників із зали судового засідання за порушення порядку. Він може об'єднати або роз'єднати позовні вимоги у справі, а також відкласти її слухання. У разі потреби може роз'яснити сторонам про необхідність підготовки конкретних дій або залучення професійного представника. Законодавство прямо вказує на те, що суд на засіданні, під час розгляду справи, може попросити сторони додати або доповнити їх заяви або подати докази, яких бракує, для підтвердження обставин справи, а також дати пояснення, необхідні для встановлення фактичних обставин справи. Крім того, він повинен роз'яснити обставини справи, важливі для вирішення спору (ст. 212 ЦПК Польщі). Відповідно до принципу змагальності сторони зобов'язані наводити докази, якими вони обґрунтовують свої вимоги та заперечення, а суд тільки у виняткових випадках може допускати докази *ex officio*, не надані стороною (ст. 232 ЦПК Польщі). Однак суд абсолютно пов'язаний вимогами сторін і не може сам доповнювати справу фактами або обставинами, які потребують доказування, на які не посилаються сторони.

На практиці обов'язок суду з роз'яснення сторонам процесуальних дій щодо встановлення фактів справи і вирішення інших питань нечасто виконується судами, як і обов'язки щодо надання вказівок сторонам. Діяльність судді в цих питаннях, як правило, вкрай обмежена. Такий стан справ є результатом переконаності, що суддя повинен бути неупередженим арбітром, і брати участь у справі пасивно, тоді як активну участь у процесі мають брати самі сторони. На думку багатьох суддів, їх надмірна активність може бути погано сприйнята сторонами і, в результаті, стати підставою для звинувачення судді у його упередженості та порушенні принципу рівноправності сторін.

Беручи до уваги необхідність подальшого поліпшення, спрощення і забезпечення своєчасності цивільного судочинства, Міністерство юстиції Польщі підготувало проект доповнень до ЦПК Польщі щодо кардинальних змін чинної моделі організації розгляду справи. Однією

з новел цього Закону є запровадження положення про заборону зловживання процесуальними правами, порушення якого спричинить певні негативні наслідки. Зокрема, намагання затримати судовий розгляд шляхом подання заяв та клопотань, які ніяк не стосуються суті справи, а також доказів (після проведення підготовки) призведе до накладення штрафу на сторону або збільшення витрат у разі закриття провадження у справі.

Згідно з зазначеним проектом організація процесу повністю змінюється після подання позову. Як і раніше, у деяких випадках суддя зможе вимагати обміну письмовими заявами в процесі підготовки справи до засідання. Загальним правилом також буде призначення підготовчої наради для вирішення справи без необхідності проведення подальших зустрічей (особливо засідань). На такій нараді суддя та сторони визначають предмет спору і роз'яснюють позиції сторін (також у правових аспектах спору). Він, зокрема, буде заохочувати сторони до врегулювання спору та домагатися мирного вирішення справи (у тому числі й шляхом посередництва). Якщо спір не може бути вирішений на такій нараді, суддя постановляє ухвалу стосовно доказів. У разі необхідності план буде включати такі вказівки: про те, які факти спору між сторонами мають бути встановлені та надані докази на їх підтвердження; про узгодження строків їх подання; графік засідань (послідовність і строки) та дату ухвалення рішення. Ця ухвала про проведення розгляду справи буде направлена сторонам, і таке повідомлення вважатиметься належним повідомленням про дати проведення засідань та інші заходи. Твердження про факти і висновки, а також докази, надані після постановлення цієї ухвали, не будуть прийматися судом, якщо сторона не зможе обґрунтувати, що раніше не мала можливості заявити про це або необхідність у цьому виникла пізніше. На підготовчій нараді суддя може роз'яснити сторонам ймовірний результат розгляду справи в світлі позовних вимог, заперечень та доказів, наданих на цей час. Автори проекту припускають, що підготовча ухвала повинна бути підготовленою таким чином, щоб розгляд справи відбувся на першому засіданні. Призначення наступних засідань у справі відбудеться лише в тому разі, якщо це необхідно, і, зокрема, якщо всі докази не можуть бути досліджені в першому засіданні. У цьому випадку чергові засідання у справі будуть заплановані на наступні дні або через короткі проміжки часу. Запропоновані зміни загалом можна позитивно оцінити, зокрема, запровадження досудового провадження, обов'язок планування діяльності суду та учасників справи, обов'язок заявляти про докази суду, а також пропозиція зобов'язати планувати засідання.

Організація розгляду справ за Цивільним процесуальним кодексом України у редакції 2017 р. (пріоритет письмової процедури та нова роль суду в доказуванні)

Сучасна реформа цивільного судочинства давно назріла. Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК України)¹⁰ передбачив декілька нових інститутів, основною метою яких стало забезпечення ефективного захисту прав осіб, що звернулися до суду, зокрема, диференціація позовного провадження, недопущення зловживання процесуальними правами тощо. Це свідчить про перехід до нового для українського законодавства порядку здійснення правосуддя і втілення нового бачення ролі судді та учасників процесу в організації розгляду справи.

У положеннях ЦПК України можна виділити щонайменше три такі компоненти принципу організації розгляду справи, а саме: вирішення питання про процедуру розгляду справи; встановлення строків вчинення процесуальних дій; визначення судових витрат, що понесуть сторони (детальніше про це йдеться у статті І. Ізарової та Е. Сільвестрі¹¹). Науковці виділяють також інші¹². З огляду на це в цьому дослідженні ми хотіли б звернути увагу на такі елементи реалізації принципу *case management*, як запровадження письмової процедури розгляду справи та зміна ролі суду в пошуку істини у справі.

Письмова процедура розгляду справи – усні слухання справи в суді

Традиційне уявлення про здійснення судочинства пов'язане з необхідністю зібрати всіх учасників справи. Так, відповідно до ст. 159 ЦПК України 1963 р. (зі змінами від 1966 р.) розгляд цивільної справи відбувається в судовому засіданні з обов'язковим повідомленням осіб, які беруть участь у справі, в приміщенні суду, а по найбільш актуальних справах та справах, що мають широкий громадський інтерес, – безпосередньо на підприємствах, будовах, в установах, радгоспах, колгоспах. Виняток становили справи про розірвання шлюбу з особою, визнаною в установленому порядку безвісно відсутньою або недієздатною внаслідок душевної хвороби чи недоумства, що розглядалися в судовому засіданні без виклику відповідача. Таким чином, з метою забезпечення високого рівня довіри до судової влади, доступності для публіки, запобігання зловживанням тощо судові засідання у справі вважалося невід'ємним елементом розгляду справи судом.

¹⁰ Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 01.09.2018).

¹¹ Ізарова та Сільвестрі (н 2).

¹² Детальніше див.: Van Rhee (н 3).

Впродовж останніх десятиліть цей підхід зазнав істотних змін, передусім завдяки рішенням Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), а також проектам, присвяченим розвитку та гармонізації цивільного процесу в різних державах світу.

ЄСПЛ, застосовуючи ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), зазначив, що спори стосовно пільг, які сплачуються відповідно до систем соціального забезпечення, є суто технічним, а тому їх краще розглядати у межах письмової процедури, а не за допомогою усних слухань (див., наприклад, рішення у справах “Міллер проти Швеції” та “Шулер-Цграгген проти Швейцарії”¹³).

У справі “Лавренов проти України” (заява № 51924/14) скаргу заявника за п. 1 ст. 6 Конвенції на відсутність публічного слухання його справи про збільшення розміру його пенсії (у зв’язку з підвищенням середньої заробітної плати з моменту призначення йому пенсії) було визнано ЄСПЛ явно необґрунтованою, оскільки спори стосовно пільг, які сплачуються відповідно до систем соціального забезпечення, як у цій справі, є суто технічними, а тому їх краще розглядати в межах письмової процедури, а не за допомогою усних слухань¹⁴.

За принципами транскордонного цивільного процесу *ALI-UNIDROIT* пріоритет належить письмовій формі надання доказів суду та виступів сторін: протоколи, формальні клопотання (заяви) та юридичні аргументи зазвичай повинні бути надані спочатку у письмовій формі, але сторони мають право виступати в усній формі з важливих матеріальних і процедурних питань (п. 19.1)¹⁵.

ЦПК України, на відміну від попередньої редакції цього Кодексу, також передбачає пріоритет письмової процедури розгляду цивільних справ. Зокрема, суддя має право остаточно вирішити питання про призначення судового засідання в спрощеному провадженні. Відповідно до ч. 5 ст. 279 ЦПК України суд розглядає справу в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення сторін за наявними у справі матеріалами, за відсутності клопотання будь-якої зі сторін про інше. Тільки за клопотанням однієї зі сторін або з власної ініціативи суду розгляд справи проводиться в судовому засіданні з повідомленням (викликом) сторін.

Згідно з ч. 6 ст. 279 ЦПК України суд може відмовити в задоволенні клопотання сторони про розгляд справи в судовому засіданні з повідом-

¹³ Рішення Європейського суду у справі “Устименко проти України” від 29 жовтня 2015 р., заява № 32053/13. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b27 (дата звернення: 01.09.2018).

¹⁴ *Lavrenov v. Ukraine*, Court Decision. 16.01.2018. App. 51924/14 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-180941>> accessed 1 September 2018.

¹⁵ Principles of Transnational Civil Procedure (ALI / UNIDROIT), adopted by the American Law Institute (ALI) in May 2004 and by the International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT) in April 2004 <<https://www.unidroit.org/english/principles/civilprocedure/ali-unidroitprinciples-e.pdf>> accessed 1 September 2018.

ленням сторін за одночасного існування таких умов: предметом позову є стягнення грошової суми, розмір якої не перевищує 100 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; характер спірних правовідносин і предмет доказування у справі не вимагають проведення судового засідання з повідомленням сторін для повного та всебічного встановлення обставин справи.

Загалом підтримуючи ідею про пріоритет письмової процедури розгляду цивільних справ, можемо зауважити, що з метою забезпечення єдності судової практики та реалізації основного завдання цивільного судочинства варто визначити додаткові критерії характеристики справ, що не потребують проведення судового засідання для з'ясування розбіжностей у показаннях сторін або свідків, спірних питань матеріального або процесуального права, що підлягає застосуванню, тощо.

Роль суду в пошуку істини у справі

Майже так само традиційним є уявлення про значення суду в цивільному судочинстві постсоціалістичних країн. Такий підхід ґрунтується передусім на комплексі ідеологічних застережень про роль судової влади в авторитарній державі, яка має діяти на користь інтересів усього суспільства, а фактично – в інтересах представників державної влади. З огляду на це у ЦПК України 1963 р. було передбачено право суду розпочати розгляд справи за заявою прокурора та інших осіб, які мають право у випадках, передбачених законом, звертатися до суду на захист прав та свобод іншої особи, невизначеного кола осіб або державних чи громадських інтересів (ст. 5); здійснення Верховним Судом нагляду за судовою діяльністю всіх судів України (ст. 12); а також основне – право суду на з'ясування обставин справи (ст. 15). Такий підхід відображав суто інквізиційну модель цивільного судочинства, в межах якого суд мав широкі повноваження щодо витребування доказів з метою з'ясування істини у справі.

Перехід від домінуючого принципу об'єктивної істини в цивільному процесі до принципу судової істини відбувався з часу проголошення незалежності й ухвалення Конституції України. Зокрема, впродовж 1996 р. до положень ст. 15 ЦПК України було внесено зміни й обмежено певною мірою обов'язком вживати передбачених законом заходів до всебічного, повного та об'єктивного з'ясування обставин справи, роз'яснити особам, які беруть участь у справі, їх права та обов'язки і сприяти у здійсненні їхніх прав. Щодо обов'язків доказування і подання доказів, то відповідно до ст. 30 кожна сторона повинна була довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень, а суд за їх клопотан-

нями міг посприяти у витребуванні таких доказів, якщо у них виникали труднощі з їх отриманням.

У 2001 р. до ЦПК України було додано положення про межі розгляду судом справи не інакше як за заявою (скаргою) осіб, у межах заявлених ними вимог і на підставі наданих сторонами та іншими особами, які беруть участь у справі, доказів. Кожна особа, яка звернулася за судовим захистом, відповідно до зазначених положень мала можливість розпоряджатися своїми вимогами на свій розсуд, не порушуючи при цьому прав і охоронюваних законом інтересів інших осіб. Відповідно, під час реалізації цього положення суд було позбавлено можливості активно діяти в процесі доказування, зокрема, збирати або витребувати докази з власної ініціативи.

Упродовж останньої реформи 2017 р. окреслений підхід знову зазнав змін і трансформувався під впливом принципу *case management*, а також проектів ALI-UNIDROIT та досвіду європейських країн. Зокрема, відповідно до ст. 12 ЦПК України учасники справи мають рівні права щодо здійснення всіх процесуальних прав та обов'язків, передбачених законом, а суд, зберігаючи об'єктивність і неупередженість, керує ходом судового процесу та сприяє учасникам судового процесу в реалізації ними прав.

Зазначені положення втілюються у доволі конкретних процесуальних правах та обов'язках учасників справи щодо збору і надання доказів. Збір доказів у цивільних справах, за загальним правилом, не є обов'язком суду. Винятками з цього правила, в яких суд отримав право з власної ініціативи збирати докази, що стосуються предмета спору, або витребувати їх, є такі:

- коли це необхідно для захисту малолітніх чи неповнолітніх осіб або осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена (ч. 2 ст. 13);
- у випадку, коли суд має сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів (ч. 7 ст. 81);
- якщо подано копію (електронну копію) письмового доказу – оригінал письмового доказу (ч. 6 ст. 95);
- якщо подано копію (паперову копію) електронного доказу – оригінал електронного доказу (ч. 5 ст. 100);
- а також викликати експерта для надання усних пояснень щодо його висновку (ч. 5 ст. 102)¹⁶.

Ці положення є підтвердженням еволюційних змін у підході до балансу участі сторін та суду в доказуванні у справі. Водночас можна виявити

¹⁶ Цивільний процесуальний кодекс України (н 10).

деяку неузгодженість. Так, якщо суд наділений повноваженнями з власної ініціативи збирати або витребувати докази у справі для забезпечення ефективного розгляду справи, то чому цього не роблять сторони? Чому, наприклад, сторона подає копію (паперову копію) електронного доказу, відповідно, суд за клопотанням іншого учасника справи може витребувати у відповідної особи оригінал електронного доказу. Виникає запитання, якщо інший учасник не клопоче про це, чому суд повинен витребувати такий доказ? Адже тільки якщо оригінал електронного доказу не подано, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність поданої копії (паперової копії) оригіналу, такий доказ не береться судом до уваги відповідно до ЦПК України.

Участь суду в доказуванні в цивільній справі – питання надзвичайно багатоаспектне і гостре, наділення його повноваженням збору та витребування доказів має бути виключно для забезпечення рівноправності сторін у здійсненні їхнього права бути почутими, а також у межах гарантування принципу неупередженості суду. Згідно з положеннями Принципів 5.4-5.5 *ALI-UNIDROIT* сторони мають право подати відповідні факти і запропонувати підтверджуючі докази, а кожна сторона повинна мати можливості та достатньо часу для того, щоб надати свої докази щодо доказів іншої сторони, а також для виконання наказів та рекомендацій, наданих судом. Тобто суд може тільки рекомендувати сторонам, як діяти в процесі доказування, але не брати в ньому участь.

У цьому контексті становлять інтерес положення Правил цивільного судочинства Великої Британії, а саме: у ч. 3.1 А *“Case management – unrepresented parties”* йдеться про те, що суд має повноваження більш активно діяти в процесі, в якому принаймні одна зі сторін є непередставленою. У цьому випадку суд не може залишатися осторонь процесу доказування і може, наприклад, поставити ті запитання, які ймовірно поставив би представник сторони, не порушуючи принципів неупередженості та змагальності.

Відповідно до ч. 3.3 зазначених Правил, якщо суд вчиняє будь-які дії з власної ініціативи, він має надати кожній особі, інтереси якої можуть зачіпатися, можливість робити заяви; і вказати строки та спосіб, у який повинні бути зроблені такі заяви¹⁷.

Таким чином, застосовуючи процедуру оскарження дій суду зі збору та витребування доказів, можна принаймні забезпечити права інших учасників процесу на доказування своїх вимог і гарантувати неупередженість суду в розгляді справи.

¹⁷ The Court's Case Management Powers. Part 3. CPR – Rules and Directions <<https://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil/rules/part03>> accessed 1 September 2018.

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що правильне застосування правил *case management* не тільки гарантує дотримання принципу рівноправності сторін і сприяє встановленню фактичних обставин у конкретній справі, а й забезпечує належну реалізацію права особи на суд і здійснення розгляду та вирішення справи своєчасно.

На відміну від приватного правосуддя, здійснення правосуддя судами має певну істотну особливість – як слушно зазначила Дж. Резнік, коментуючи праці І. Бентама вирішення спорів за допомогою публічних слухань може гарантувати досягнення щонайменше трьох таких важливих елементів: правди, освіти та дисципліни. Відповідно, в основі дихотомії приватного і публічного правосуддя лежить ідея про пошук істини або з'ясування фактичних обставин справи та визначення тягаря доказування й обов'язку подавати докази судом або сторонами.

Утім, за допомогою застосування правил *case management* у межах здійснення розгляду і вирішення цивільних справ судом саме суддя має бути наділений конкретними інструментами впливу на поведінку сторін під час доказування, а також зобов'язаний роз'яснювати наслідки вчинення і невчинення ними процесуальних дій, пов'язаних із доведенням фактичних обставин справи.

Як видно із зазначеного вище, чинне законодавство України, Польщі та Литви надає суддям відповідні інструменти, які дають їм змогу належно організувати розгляд справи і водночас гарантувати реалізацію принципу рівноправності сторін та запобігти невиправданим затримкам розгляду. Проблема, однак, полягає в недостатньому використанні цих прав на практиці через побоювання, що такі дії будуть розглядатись як порушення принципу неупередженості судді.

Певні заперечення викликає тільки те, що прискорення процедури може призвести до несприятливого впливу на сам процес вирішення справи. Навіть найкраща організація майбутнього процесу, як, наприклад, запропоновані в Польщі зміни щодо планування судового розгляду, нічого не змінить, якщо суддя не зможе вирішити справу протягом розумного строку. Зокрема, збільшення кількості цивільних справ також буде призводити до збільшення кількості суддів.

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Kodeks postępowania cywilnego. oraz niektórych innych ustaw: Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy <<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20112331381/T/D20111381L.pdf>> accessed 1 September 2018 (in Polish).
2. Kodeks postępowania cywilnego. Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. <<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19640430296/U/D19640296Lj.pdf>> accessed 1 September 2018 (in Polish).
3. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso. 2002 m. vasario 28 d. Nr. IX-743 <https://www.e-tar.lt/rs/legalact/TAR.2E7C18F61454/format/ISO_PDF> accessed 1 September 2018 (in Lithuanian).
4. Principles of Transnational Civil Procedure (ALI/UNIDROIT), adopted by the American Law Institute (ALI) in May 2004 and by the International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT) in April 2004 <<https://www.unidroit.org/english/principles/civilprocedure/ali-unidroitprinciples-e.pdf>> accessed 1 September 2018 (in English).
5. The Court's Case Management Powers. Part 3. CPR – Rules and Directions <<https://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil/rules/part03>> accessed 1 September 2018 (in English).
6. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [The Code of Civil Procedure of Ukraine]: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] vid 18 bereznia 2004 r. № 1618-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/ed20040318> (accessed: 01.09.2018) (in Ukrainian).

Cases

7. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. 2017.02.28. Nuasmeninta nutartis byloje. Civilinė byla № 3K-3-43-916/2017 <<http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=5fdca650-1385-4518-b8ad-eb855b2458c3>> accessed 1 September 2018 (in Lithuanian).
8. Lavrenov v. Ukraine, Court Decision. 16.01.2018. App. 51924/14 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-180941>> accessed 1 September 2018 (in English).
9. Rishennia Yevropeiskoho sudu u spravi “Ustymenko proty Ukrainy” [Decision of the European Court in the case of “Ustymenko v. Ukraine”] vid 29 zhovtnia 2015 r., zaiava № 32053/13. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b27 (accessed: 01.09.2018) (in Ukrainian).

Bibliography

Authored books

10. Brazdeikis A and Nekrošius V, Simaitis R, Vėbraitė V, Asmens teisės į civilinės bylos išnagrinėjimą per protingą laiką įgyvendinimo sąlygos (2016) (in Lithuanian).
11. Sorabji J, *English Civil Justice after the Woolf and Jackson Reforms: A Critical Analysis* (CUP 2014) (in English).

Edited books

12. Van Rhee C. H. (ed), *Judicial Case Management and Efficiency in Civil Litigation. Ius Commune Europaeum* (Intersentia 2008) (in English).

13. Żukowski W, 'Ciężar wspierania postępowania w projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, przygotowanym przez Komisję Kodyfikacyjną Prawa Cywilnego' in Markiewicz K (ed), *Reforma postępowania cywilnego w świetle projektów Komisji Kodyfikacyjnej* (IUSTITIA 2011) (in Polish).

Journal articles

14. Izarova I ta Silvestri E, 'Pryntsyp case management v tsyvilnomu sudochynstvi: porivnialne doslidzhennia zakonodavstva Italii ta Ukrainy' ['Case Management Principle in the Civil Court Procedure: a Comparative Study of the Legislation of Italy and Ukraine'] [2018] 1(106) *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka* 19-23 (in Ukrainian).

Websites

15. Pound R, 'The Causes of Popular Dissatisfaction with the Administration of Justice' (presented at the annual convention of the American Bar Association in 1906) <<https://law.unl.edu/RoscoePound.pdf>> accessed 1 September 2018 (in English).
16. Woolf H, 'Access to Justice, Final Report' (*H. M. Stationery Office*, 1996) <https://e-l.unifi.it/pluginfile.php/457346/mod_resource/content/1/Access%20to%20Justice%20Final%20Report.pdf> accessed 1 September 2018 (in English).
17. Woolf H, 'Access to Justice, Interim Report' (*Lord Chancellor's Department*, June, 1995) <https://e-l.unifi.it/pluginfile.php/457346/mod_resource/content/1/Access%20to%20Justice%20Final%20Report.pdf> accessed 1 September 2018 (in English).

Iryna Izarova
Vigita Vibrate
Radosław Flejszar

CASE MANAGEMENT IN THE CIVIL COURT PROCEDURE: A COMPARATIVE STUDY OF THE LEGISLATION OF LITHUANIA, POLAND AND UKRAINE

ABSTRACT. The article focuses on the relevant issues pertaining to the application of the case management principle which has become a new tool for improving the civil court procedure and ensuring the efficient trial of cases by court.

Over the past twenty years, case management introduced during the UK's civil process reform remains perhaps the most topical issue of scientific discussions and an inalienable element of modern reforms of civil procedural law in various European countries. At the same time, it has laid the foundation for preparing of a respective part of the European civil procedure rules ELI-Unidroit, namely the rules governing the role of the judge and the parties (and also their lawyers).

Borrowing of efficient judicial institutions from countries with different legal systems and their traditions of justice is a rather complicated process, which should be implemented in a comprehensive manner to achieve the desired results. The principles of law form the basis to construct the whole system of rules governing the regulation of relations, in this particular case between the court and the parties to the process. Therefore, the total of factors precondition and determine the specific features of its implementation within

a particular national legislation, which we will try to demonstrate, in particular, by the example of Lithuania, Poland and Ukraine.

Case management reflects a new approach to the distribution of the roles of court and parties to a case, which is also represented in the legislation provisions on the organization and selection of the case trial procedure, distribution of powers and determination of the procedural actions of the parties in respect of preparation for trial, and also on providing of proof in a case, setting of the procedural time limits and the dates of court hearings in a case. Taking this into account, the authors have analyzed the draft law on holding of preliminary meetings with regard to the organization of a case trial, in which this approach has been further developed (Poland), and have also studied the nature of such a power of court as clarification of the rights of the parties in terms of the case management principles under the legislation of Lithuania. The article determines which elements of case management have been introduced into the civil procedure legislation of Ukraine in the course of the reforms, and makes an analysis thereof.

The conclusions made on the basis of the study contribute to the clarification of the prospects for ensuring the efficient court procedure and further development of the case management principle in the Eastern European countries.

KEYWORDS: civil court procedure; court; parties to the process; organization of case trial by court; court procedure efficiency.